

DARÜLHADİS

İSLAMİ ARAŞTIRMALAR DERGİSİ | ISLAMIC STUDIES JOURNAL

Darülhadis, Aralık/December 2021, sy. 1

Günümüz Türkiye'sinde Metin Tenkidi ile İlgili Metodoloji Çalışmaları¹

Methodology Studies Related to Text Criticism in Today's Turkey

Mehmet Emin ÇİFTÇİ

Doktor Öğretim Üyesi, Harran üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Assistant Professor, Harran University, Institute of Social Science,
Department of Basic Islamic Sciences
Sanliurfa / TURKEY
mhtemin71@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9331-7450

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Kasım/December 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10 Kasım / November 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Çiftçi, Mehmet Emin. "Günümüz Türkiye'sinde Metin Tenkidi ile İlgili Metodoloji Çalışmaları". *Darülhadis İslami Araştırmalar Dergisi*, 1 (Aralık 2021), 118-138.

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <https://darulhadis.karatekin.edu.tr/dergi-15851-sayfasi.karatekin> | mailto: darulhadis.isl.ar.dergisi@gmail.com

Copyright © Published by Çankırı Karatekin Üniversitesi Cankiri
Karatekin University, Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved

¹ Bu makale Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi tarafından 28-30/05/2021 tarihinde düzenlenen İslam Dünyasında Üniversiteler ve İslami İlimler Uluslararası sempozyumun tebliğinin genişletilmiş halidir.

Öz

Hadislerin tespit çalışmaları Resulullah'ın vefatı ile bağlamıştır. İslâm âlimlerinin bu konu ile ilgili çalışmaları birçok problemi çözüme kavuşturmasına rağmen bazı rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti meselesi hala güncelliğini korumaktadır. Dolayısıyla geçmişten günümüze konu ile ilgili birçok usul çalışmaları yapılmıştır. Bu alandaki metodoloji çalışmaları yeni araştırma imkânları ile daha dinamik bir araştırma alanı haline gelmiştir. Türkiye'de İlahiyat fakültelerinde son dönemde yapılan akademik araştırmalarda hadis usûlü ile ilgili dikkat çekici çalışmalar yapılmıştır. Bu alan ile ilgili azımsanmayacak kadar kitap, lisansüstü tez ve makale üretilmiştir. Bu çalışmalarda tartışılan çeşitli hususlar olmakla beraber usûl denemeleri daha çok metin tetkiki ve tenkidi etrafında kümelenmektedir. Asırlar boyunca rical tenkidi merkeze alınarak yapılan hadis tetkikleri birçok meseleyi çözdüğü bilinen bir gerçektir. Bununla beraber hala çözüm bekleyen bazı problemlerin olduğu tartışılmaktadır. Bu meselelerin, metin tetkikinin tamamlayıcı bir unsur olarak etkinleştirilmesi durumunda aşılacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada Günümüz Türkiye'sinde hadis metinlerinin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti ile ilgili önerilen metotlar araştırılmıştır. Metin makale sınırını aşmaması için bu konuda yapılmış olan birkaç doktora çalışmaları ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmaların ortak noktaları ve farklılıkları tespit edilmiştir. Daha sonra bu yöntemlerin metin tespitine katkıları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Metin, Sihat, Metodoloji, Tenkid

Abstract

The studies of the hadiths were connected with the death of the Messenger of Allah. Although the studies of Islamic scholars on this subject have solved many problems, some narrations have been attributed to The issue of determining his belonging to the Prophet still remains up-to-date. Therefore, many methodological studies have been carried out on the subject from the past to the present. Methodology studies in this field have become a more dynamic research area with new research opportunities. In the recent academic researches in theology faculties in Turkey, remarkable studies have been carried out on the hadith methodology. A substantial number of books,

graduate theses and articles have been produced in this field. Although there are various issues discussed in these studies, the method essays are mostly clustered around text analysis and criticism. It is a well-known fact that the hadith studies, which have been carried out for centuries by focusing on the criticism of the dignitaries, have solved many issues. However, it is discussed that there are still some problems waiting to be solved. It is thought that these issues will be overcome if text study is activated as a complementary element. In this study, the hadith texts in today's Turkey, Suggested methods for the determination of belonging to the Prophet have been investigated. In order not to exceed the article limit, the text is limited to a few doctoral studies on this subject. The common points and differences of these studies have been determined. Then, the contributions of these methods to text detection were evaluated.

Keywords: Hadith, Text, Sahih, Methodology, Criticism

Giriş

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti meselesi ilk dönemden itibaren araştırma konusu olmuştur. Âlimler hadislerin tespiti için birçok yöntemi barındıran usuller geliştirmiştir. Muhaddisler tarafından yazılan hadis usûlü kaynaklarının sıhhat tespit kriterlerinin ortak noktası, râvilerin sika, adil ve isnadın muttasıl olmasıdır.¹ Muhaddislerin kriterleri râvi ve senede yönelik olduğundan verilen hükümler de daha çok bu yönden olmuştur. Klasik usûlün isnad/rical tenkidi etrafında şekillenmesi metin tenkidine ve buna dair kriterler geliştirilmesine olan ihtiyacı arttırmıştır. Metin tenkidindeki amaç metnin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti için rical tenkidi gibi metnin muhtevasının da bazı kriterlere göre değerlendirilerek Hz. Peygamber'e aidiyetinin sorgulanmasıdır. Aslında sahâbe döneminde metin tenkidine yönelik bazı uygulamalar yapılmıştır. Daha sonra ehl-i rey âlimlerinden Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179/795), Ebû Yûsuf (ö. 182/798)² ve Muhammed b. İsa b. et-Tabba'³ gibi âlimler tarafından hadislerin

¹ İbn Hibbân, *Sahîhî*, thk. Şuayb Arnavût (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1988), 1/159.

² Ebû Yûsuf, *er-Redd 'alâ Siyeru'l-Evzât*, (Hindistan: Lecnetu'l-İhyai'l-Mearifi'n-Nu'maniye, tsz.), 31-32.

³ Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mutefakkîh*, (Arabistan: Dâru İbnî'l-Cevziyye, 1421), 355.

sıhhat tespitinde metin tenkidi yöntemine başvurulmuştur. Bu yöntem sonraki dönemlerde de bazı âlimler tarafından uygulanmıştır. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071)⁴, es-Serahsî (ö. 483/1090 [?]),⁵ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)⁶, İbn Seyyidünnâs (ö. 734/1334) ve daha birçok âlim metin tenkidinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Hem ciddi ve yaygın biçimde uygulanan rical tenkidinin hem de zaman zaman bazı âlimler tarafından gündeme getirilen metin tenkidinin hadis rivayetlerine uygulanmasına rağmen aynı hadis metinleri hakkında dahi farklı hükümlerin verilmesi süreci devam etmektedir. Buna bağlı olarak usulde dinamik bir yapı arz etmekte ve metodolojik çalışmalarla usulün geliştirilmesi süreci de devam etmektedir. Son dönemlerde hadis usulüne dair yapılan çalışmalar da bu sürecin bir parçası olmuş ve daha çok metin tetkiki ve tenkidi konusunda usul geliştirilmeye çalışılmıştır. Çağımızda Mevdûdî (ö. 1979)⁷, M. Said Hatiboğlu, M. Hayri Kırbaçoğlu⁸, Abdülcebbar Saîd,⁹ Enbiya Yıldırım, Salahattin Polat, Ahmet Keleş, H. Musa Bağcı gibi birçok müellif rivayetlerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti için metin tenkidinin bir zorunluluk olduğu görüşündedir. Bunlara göre hadislerin rical tenkidinin yanı sıra metinlerinin Kur'an'a, meşhur sünnete, akla, dinin genel ilkelerine (kıyas), tarihsel gerçeklere, pozitif bilimlere arz edilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır.¹⁰

Günümüzde metin tenkidinin önemi üzerinde duran ve bu bağlamda usul geliştirme eğilimi gösteren birçok çalışma vücuda getirilmiştir. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir: Assâm Ahmed Beşîr'in "*Usûlü Menhecü'n-Nakd inde Ehli'l-Hadîs*"; Salahaddîn b. Ahmed Edlebî'nin "*Menhecü'n-Nakdi'l-Metni inde Ulemâi'l-Hadîs'in-Nebevî*"; Muhammed Tahir Cevâbî'nin, "*Cuhûdu'l-Muhaddisîn fî Nakdi Metni'l-Hadîsi'ş-Şerifi'n-Nebevî*";

⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, (Medîne: Mektebetü'l-İlmiyye, tsz.), 432.

⁵ M. Hayri Kırbaçoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*. (Ankara: Kitabiyat, 2002), 186-190.

⁶ Ebû'l-Ferec Abdurrahman İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, (Medîne: Mektebetü's-Selefiye, 1966), 1/99.

⁷ Ahmad Anis, "Mevdûdî", DİA, (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/432-437.

⁸ M. Hayri Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999), 42-43.

⁹ Saîd Abdülcebbar, "*Metin Tenkidinde Temel Kriterler*, Cilt 12, s. 215-250.", çev. Ahmet Ürkmez, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 12/ (ts.), 245-246.

¹⁰ Salahattin Polat, *Metin Tenkidi* (İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 294.

Nureddin Itr'ın "*Menhecu'n-Nakd fî Ulûmi'l-Hadîs*", Muhammed Mustafa el-A'zamî'nin "*Menhecu'n-Nakd inde'l-Muhaddisîn*", Misfir b. Gurmullah ed-Dumeynî'nin "*Mekâyîsü Nakdi Mütûni's-Sünne*" adlı çalışmalar yapılmıştır. Türkiye'de de bu konuda metodoloji çalışmaları yapılmıştır. Özellikle M. Said Hatiboğlu'nun 1962 yılında "*İslâmi Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu*" adlı doktora çalışması bu çalışmalara öncülük etmiştir. Ülkemizde metin tenkidi konulu çalışmalar daha çok 2000'den sonra yoğunluk kazanmıştır. Kırbaçoğlu'nun "*İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*" ve "*Alternatif Hadis Metodolojisi*", Mehmet Görmez'in "*Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*", Mehmet Emin Özafşar'ın "*Hadisi Yeniden Düşünmek*", Yavuz Ünal'ın "*Hadisleri Tespitte Yöntem Sorunu*" ve "*Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*" ve Salih Karacabey'in "*Hadis Tenkidi*" gibi çalışmalar yapılmıştır.

Son yıllarda çalışmaların metin tenkidi konusuna yoğunlaşmasının belki en önemli sebebi hadislerin sıhhat tespit yöntemleri hususundaki tartışmalardır. Hem müsteşriklerin ve Kur'anîyyun gibi hadis karşıtlarının tartışmalarına cevap olması hem de hadislerin daha sağlıklı tespiti için yeni yöntemlerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla hadislerin yeni yöntemlerle yeniden tetkik edilmesi gerekli ve hatta zorunlu olmuştur.¹¹

Hadislerin sıhhat tespitine yönelik birçok metod çalışmaları yapılmıştır. Ancak bütün bu çalışmaları bir makalede incelemek mümkün olmadığından metin tenkidi konusunda müstakil yapılmış olan doktora çalışmalarından birkaç tanesi değerlendirilmiştir. Ülkemizde metin tenkidi konusunda yapılmış müstakil doktora çalışmalarından; Enbiya Yıldırım, "*Hadiste Metin Tenkidi*", Mustafa Ertürk, "*Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahîh-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi*", Ahmet Keleş, "*Sünnetin Kur'an'a Arzı*" , Nevzat Aydın, "*Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"ın Fonksiyonu*", Ali Arslan, "*Hadiste Metin Tenkidi Prensipleri Olarak Tarihe-Vaktaya Aykırılık*" ve Osman Oruçan, "*Hadiste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık*" doktora tezleri ele alınmıştır. Bu çalışmada bu yazarların yöntemleri, önerileri ve bu önerilerin uygulanabilirlik yönleri değerlendirilecektir.

¹¹ H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, (Ankara: Ankara Okulu, 2012), 390.

A. Günümüz Türkiye'sinde Metin Tenkidi ile İlgili Metodoloji Çalışmaları

Hadislerin Hz. Peygamber'e aidiyetinin tespiti için isnad ve metnin tetkik ve tenkidinin yapılması gerekmektedir. Hadislerin sened tetkiki ve tenkidi konusu büyük oranda halledilmiştir. Ancak metin tenkidi hususunda hala bazı problemlerin gündeme getirilmesi yeni yöntem çalışmalarının yapılmasını gerektirmiştir. Ülkemizde metinlerin Kur'an'a arzı, Sünnette arzı, sahih rivayetlere arzı, tarihi vakıaya arzı, bilime arzı gibi yöntem çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi Enbiya Yıldırım'ın "Hadiste Metin Tenkidi" doktora tezidir.

a. Hadiste Metin Tenkidi (Tarihi Süreç, Yeni Yaklaşımlar)

Enbiya Yıldırım "*Hadiste Metin Tenkidi*" adlı bu doktora tezinde hadis problemlerinin başlıca sebebinin metinle ilgili meseleler olduğunu iddia etmiştir. Bu problemlerden dolayı bu çalışmayı yapmış olduğunu ifade etmiştir.¹² Yazar, bu çalışmada metin tenkidi konusunda âlimlerin müsbet-menfi farklı görüşlerini değerlendirmiştir. Bazılarının hadisler hususunda gereken her şey yapılmıştır bundan sonra herhangi bir şeyin yapılmasına gerek kalmamıştır görüşünde olduklarını ifade etmiştir. Yazar bu iddialara katılmadığını bunların hamasi olmaktan öteye geçmeyen sözler olduğunu söylemiştir. Metin tenkidi konusunda her şeyin yapılmış olduğunu iddia edenler sahâbenin, bazı ehl-i rey âlimlerinin ve mevzuat müelliflerinin metin tenkidi örneklerini delil göstermektedir.¹³ Elbette ki metin tenkidi hiç yapılmamıştır demek mümkün değildir. Ancak birçok araştırmacının ifade etmiş oldukları gibi mesele sahâbeden sonraki dönemlerde metin tenkidinin ihmal edilmiş olmasıdır.¹⁴ Metin tetkik ve tenkidine ağırlık vermiş olan fakihler bütün rivayetleri inceleme yerine daha çok ahkâm ile ilgili rivayetlere odaklanmışlardır. Dolayısıyla onların bütün metinleri tenkid etmiş olduklarını söylemek mümkün değildir. Mevzuat âlimleri de bazı rivayetlerin metin tenkidini yapmışlardır. Ancak bütün hadisleri tetkik ve tenkid ettiklerini söylemek mümkün değildir. Hadislerin sıhhat tespitinde metin tenkidi

¹² Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 20.

¹³ Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, 80-99.

¹⁴ Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, 129.

yönteminin gerekliliğine inanan yazar bunun için uyulması ve bilinmesi gerekenleri şöyle açıklamıştır. Tenkid öncesi dikkat edilmesi gerekenler: Samimiyet, hadis kültürü, İtidal ve hemen redde yönelmemek; tenkid esnasında dikkat edilmesi gerekenler, sened ve metnin sıhhatinin tespiti, metni iyi kavramak, metni derinlemesine tahlil etmektir.¹⁵

Yazara göre metin tenkidi aşağıdaki prensiplere göre yapılmalıdır:

- a. Kur'an'a arz etmek,
- b. Hadislere Arz etmek,
- c. Akla arz etmek,
- d. Tarihi bilgilere arz etmek,
- e. Müspet ilimlere arz etmek,
- f. Hadisin Üslubunun incelenmesi,
- g. Genel prensiplere aykırılık prensibi,
- h. Pek çok insanın rivayet etmesi gereken olayı bir kişinin nakletmesi prensibi,
- i. Bütün mükelleflerin bilmesi gereken bir şeyi bir kişinin aktarması prensibi.

Aslında yazarın sunmuş olduğu bu kriterleri birçok âlim de dile getirmiştir. Mesele yöntem sorunundan çok uygulamanın yapılabilmesidir. Zaten ilk örnekleri sahâbe uygulamalarında mevcuttur. Onlar tenkid edilmesi gereken bazı rivayetleri araştırmışlar. Günümüzde belki bu yöntemler daha da geliştirilebilir. Ancak bu yöntemlerin hadis problemlerine çözüm sağlayabilmesi için uygulanabilir olması gerekmektedir. Özellikle uygulama önünde bazı engellerin olduğu hesaba katılmalıdır. Örneğin bazıları hadislerin tespit çalışması hususunda içtihat kapısı kapanmış olduğu iddiasında bulunmaktadır. Bunlardan biri İbnu's-Salâh'tır.¹⁶ Bazıları da hadisler hakkında yapılması gereken her şey yapılmış olduğunu iddia etmiştir. Eğer her şeyin yapılmış olduğu, yeni bir metod geliştirmeye ihtiyaç olmadığı ve İbnu's-Salâh'ın ifade etmiş olduğu gibi içtihad kapısı kapalı olması durumunda yeni yöntemlerin bir anlamı olmayacaktır.¹⁷ Uygulama önündeki

¹⁵ Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, 535-564.

¹⁶ Osmân b. Abdurrahmân İbnu's-Salâh, *Mukaddimetü İbnu's-Salâh*, (Sûriye: Dâru'l-Fikir, 1986), 16-17.

¹⁷ Çiftçi, *Hadis Usûlünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*, 144.

engellerden bir tanesi de önyargı, klasik usûl, eser veya muhaddis karizması, mezhep taassubu vb. şeylerin etkisidir. Bu durum hadisin yeniden değerlendirilmesinde problem teşkil etmektedir. Bütün bu durumlar yeni yöntemlerin uygulanmasına engel teşkil eden meselelerdir.

Metin tenkidi çalışmalarının hadislerin sıhhat tespitine katkı sağlayabilmesi için problemleri rivayetlerin hangi eserde geçtiğine bakılmaksızın günümüz imkânlarından istifade ederek tetkik ve tenkidinin yapılması problemleri rivayetlerin çözümüne katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. Bunun için de problemleri görülen metinlerin tespiti gerekmektedir. Konu ile ilgili bütün metinlerin tespiti ve birlikte değerlendirilmesi durumunda sağlıklı bir neticenin alınması mümkün olabilir. Metinlerin muhtevasına göre Kur'an'a, sünnete, sahih rivayetlere, tarihi vakıaya, bilimsel verilere vb. bilgilere arz edilerek problemleri metinler tetkik ve tenkid edilmelidir.

b. Sünnetin Kur'an'a Arz Usûlü

Ahmet Keleş "*Sünnetin Kur'an'a Arz Usûlü*" adıyla yapmış olduğu doktora çalışmasında bir yöntem geliştirmeyi amaçlamıştır.¹⁸ Yazar, Kur'an-Sünnet ilişkisi bakımından bu konunun çok önemli olduğunu ve bu iki kaynağın birbirinden kopuk olması dinin anlaşılması hususunda problemlere sebep olacağını ifade etmiştir.¹⁹ Yazar Kur'an'a arz yönteminin meşrutiyyetini, sahabenin uygulamalarından örnekler vererek ortaya koymaya çalışmıştır.²⁰ Yazara göre birçok âlimin de gerekli gördüğü Kur'an'a arz yöntemi, devam eden hadislerin sıhhat probleminin çözümüne katkı sağlayacaktır.²¹

Keleş çalışmasında sünnetin Kur'an'a arzının gerekliliği ve bu konudaki uygulama örneklerini vermiştir.²² Bu örneklerden bir tanesi şöyledir: Ebû Hüreyre'den "zinadan doğan çocuk, üç kötünün en kötüsüdür"²³ rivayetini işiten Hz. Aişe, "Allah, Ebû Hüreyre'ye rahmet etsin. Ne kötü işitmiş" diyerek

¹⁸ Ahmet Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usûlü* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997).

¹⁹ Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usûlü*, 6.

²⁰ Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usûlü*, 22-29.

²¹ Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usûlü*, 56-59.

²² Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usûlü*, 64-74.

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü'rî Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/233

rivayetin doğrusunu şöyle açıklamıştır: “O hadis, Nebî’ye (s.a.v) eziyet eden bir münafık hakkındadır. Hz. Peygamber o şahsın “veled-i zina” olduğu öğrenince bunun üzerine, ‘veled-i zina, üç kötünün en kötüsüdür’ buyurdu. Daha sonra Hz. Aişe: “Kur’an; “kimse, kimsenin günahını yüklenmez”²⁴ derken, Resûlullah nasıl böyle buyurur”²⁵ demiştir.²⁶ Yazar, metnin Kur’an’a arz edilmesinin gerektiği iddiasını sahabe ve tabiin dönemi uygulamaları ile temellendirmiştir.²⁷

Yazar çalışmasının neticesinde, bugün hadislerin Kur’an ışığında değerlendirilip Hz. Peygamber’e aidiyetinin tespit edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Keleş hadislerin sıhhat tespiti çalışması bitmiştir başka bir çalışma yapmaya gerek yok demenin mümkün olmadığı kanaatindedir. Yazara göre daha önce sorunlu görünmeyen bir haber günümüzde problemlili görünebilir. Bu durumda rivayetin tetkikinde Kur’an’a arz usulü de uygulanmalıdır.²⁸

Yazar hadislerin tespit metodolojisinin günümüzde bazı eksikliklerinin olduğunu ifade etmiş ve bunun giderilmesi için yeni bir metodolojinin geliştirilmesi gerekliliğine işaret etmiştir. Yeni yöntemler hem geçmişteki usulden hem de günümüzdeki ilmi gelişmelerden yararlanılmasına işaret etmiştir.²⁹ Ahmet Keleş rivayetin metninin Hz. Peygamber’e ait olabilmesi için:

- a. Kur’an’a arz,
- b. Dinin ana gaye ve hedeflerine arz,
- c. Hz. Peygamber’in örnek sünnetine arz,
- d. Aynı konuda sahih olan diğer sahih rivayetlere arz,
- e. Tarihi gerçekliklere arz,
- f. Dil kurallarına arz,
- g. Akıl ve mantık ilkelerine arz,
- h. Ma’ruf olan örfe arz,

²⁴ Beled, 90/12.

²⁵ Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, (Beyrüt: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003), 10/99.

²⁶ Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usulü*, 29.

²⁷ Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usulü*, 45-47.

²⁸ Keleş, *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usulü*, 50.

²⁹ Ahmet Keleş, *Hadis Tarihi ve Usulü Dersleri* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2017), 51.

i. Evrensel insani değerlere ve ahlak ilkelerine mutlaka uygun olmalıdır. Bu ilkeleri çoğaltmak veya bazılarını birleştirerek kısaltmak mümkündür³⁰ diyerek hadislerin tespitinde metin tenkidinin detaylı bir şekilde yapılmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır.

Bu çalışmada sahabe dönemin ve daha sonra ehl-i rey âlimlerince sürdürülen metin tenkidi çalışmalarından örnekler verilmiştir. Yazar ehl-i hadis tarafında metin tenkidinin ihmal edilmesinden ve birçok hadis problemlerine meydana geldiğine işaret etmiştir. Ayrıca bu problemlerin çözülmesi için metin tenkidinin yapılmasına olan ihtiyaca işaret edilmiştir. Dolayısıyla bunun yapılabilmesi için Kur'an'ın genel esaslarının bilinmesi gerekmektedir. Hadislerin titiz bir şekilde tetkik ve tenkidinin yapılması sonucunda ihtiyaç halinde Kur'an'a arz metodunun uygulanmasına başvurulmalıdır. Ahmet Keleş de Enbiya Yıldırım gibi metinlerin yeniden tenkid edilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Bu çalışmalar metin tenkidine olan ihtiyacı gündeme getirmişlerdir. Aslında metin tetkiki be tenkidinin ilk örneklerinin sahabe ve tabiün neslinde görüldüğünü birçok muhaddis işaret etmiştir. Bu hususta kimse de itirazda bulunmamıştır. Dolayısıyla problemleri görünen bazı rivayetlerin tekiki ve tenkidi günümüzde de yapılabilme imkânı bulunmaktadır.

c. Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"ın Fonksiyonu

Nevzat Aydın "*Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"ın Fonksiyonu*" adlı doktora çalışmasının gerekçesini günümüzde hadis tenkit sisteminin isnad merkezli olduğu ve metnin ihmal edildiği konusundaki tartışmalarına dayandırmıştır.³¹ Yazar sünnete arz fonksiyonunu şöyle açıklamıştır: Sünnet, Hz. Peygamber'in yirmi üç yıllık vahiy çerçevesinde sürdürdüğü bir yaşam biçimidir. Hadis ise Hz. Peygamber'in söz, fiil, takriri ve halleriyle ilgili sözlü rivayetleridir. Dolayısıyla hadisin sünnete arzı parçanın bütüne arzı gibidir.³² Hadislerin sünnete arzı sahâbenin başvurmuş olduğu bir yöntemdir.³³ Yazar metin tenkidi konusunda çalışmalar yapan diğer araştırmacılar gibi metin

³⁰ Keleş, *Hadis Tarihi ve Usulü Dersleri*, 24.

³¹ Nevzat Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"ın Fonksiyonu* (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2008), 23.

³² Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"*, 24.

³³ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"*, 45.

tenkidinde sünnete arz konusunda sahâbenin uygulamalarında örnekler vermiştir.³⁴ Bu örneklerden bir tanesi şöyledir: Ebû Zer el-Ğıfârî ve Ebû Hüreyre'nin: "Namazı kadın, eşek ve köpek bozar"³⁵ rivayetine Hz. Aişe, "Bizi eşeklere ve köpeklere benzettiniz!" diyerek itiraz etmiş ve kendisinin Resûlullah'ın kible tarafından önünde uzandığı halde Hz. Peygamber'in namaz kıldığını söylemiştir.³⁶ Hz. Âise gibi Hz. Peygamber'in sünnetini iyi bilen sahabiler, başkalarından duydukları rivayetleri öncelikle kendi sünnet birikimleriyle değerlendirdikleri ya da Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamalarına arz etme metodunu kullandıkları anlaşılmaktadır.³⁷ Daha sonra ehl-i rey âlimleri³⁸ ve İmam Mâlik de bu yönetime başvurmuştur.³⁹ Ebû Yûsuf, hadise vurgu yapmakla birlikte uygulamaya işaret eden "es-sünnetü ma'rûfe" terimini, rivayetlerin değerlendirmesinde temel bir kriter olarak kullanmıştır. Ayrıca, *parça-bütün ilişkisi* bağlamında asr-ı saadet tablosu içerisinde bir parçayı oluşturan hadislerin, bütünlük içerisinde değerlendirilmesi zorunluluğu, sünnete arz kriterinin geçerliliğini ortaya koymaktadır.⁴⁰

Bu araştırmada Sünnete arz yöntemi, rivayetlerin tespiti ve tenkidinde önemli bir fonksiyonelliğe sahiptir. Sünnete arz ilkesinin teorik dayanaklarının başında, -nesh olgusunu bir tarafa bırakırsak- Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin kendi içerisinde çelişkili olamayacağı düşüncesi gelmektedir. Çünkü vahyi tebliğ ve tebyin etmekle sorumlu olan Hz. Peygamber'in dinle ilgili açıklamalarında bir tutarsızlık söz konusu olmamalıdır. Şayet böyle bir durum varsa, hadislerden birinin mutlaka Hz. Peygamber'e ait olamayacağı belirtilmiştir.⁴¹

Yazar bu çalışmasında hadislerin sünnete arz uygulamasını sahâbe ve bazı ehl-i rey âlimlerinin uygulamalarına dayandırmıştır. Aslında bunlar

³⁴ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz"*, 100.

³⁵ Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, (Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ts), Salât 50.

³⁶ Müslim, *el-Câmiu's-Sahîh*, ts, Salât 51.

³⁷ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde Sünnete Arz*, 169.

³⁸ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde Sünnete Arz* 54.

³⁹ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde Sünnete Arz*, 69.

⁴⁰ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde Sünnete Arz*, 87.

⁴¹ Tartı, *Hadisin Tespit ve Tenkidinde Sünnete Arz*, 3.

metin tenkidi konusunda çalışma yapmış olanların delil göstermiş oldukları ortak örneklerdir. Daha sonraki dönemlerde ihmal edilmiş olan bu yöntemin tekrardan canlandırılmasının gerekliliğine işaret vardır. Ancak kimlerin ihmal etmiş olduğu veya bu yöntem hangi eserlere uygulanacağı veya bütün rivayetlere uygulanıp uygulanmayacağı kısmı eksik bırakılmıştır. Örneğin Kütüb-i sitte gibi muteber hadis kaynaklarına uygulanacak ise bunun nasıl yapılacağına da açıklanması gerekmektedir. Şayet bütün hadislere değil de bazılarında uygulanacak denilse bunların tespiti ve kriterleri nasıl olacaktır. Metin tenkidi kriterlerinden biri de elbette ki sünnete arz kriteridir. Bu yöntemin bir eserde veya eserin bir bölümündeki rivayetlere uygulanması durumunda problemlerin çözümüne katkı sağlamış olacaktır. Bunun için öncelikle sünnete aykırı gibi görünen rivayetlerin tespit edilmesi gerekmektedir.

d. Hadiste Metin Tenkidi Prensibi Olarak Tarihe-Vakıaya Aykırılık

Ali Arslan "Hadiste Metin Tenkidi Prensibi Olarak Tarihe-Vakıaya Aykırılık" doktora çalışmasında hadis metinlerinin sıhhat tespiti yöntemlerinden biri de tarihe arz olduğuna vurgu yapmıştır.⁴² Bu amaçla ele alınan bu çalışmada da diğer metin tenkidi çalışmalarında olduğu gibi yazar metin tenkidinin ihmal edilmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada ilk önce sahih hadis eserlerinde tarihi bilgi farklılıkları, tarihe ve vakıaya aykırı ifade bulunan hadisler gösterilmiştir. Tarihe-vakıaya aykırı rivayetlerden örnekler verilmiştir Daha sonra mevzuat ile ilgili eserlerde bu konuya nasıl temas edildiği iki eser üzerinden incelenmiş ve daha sonra bu ilkenin genel değerlendirilmesi yapılmıştır.⁴³ Yazar metin tenkidi konusunda diğer çalışmalarda olduğu gibi bilinen sahabe uygulamalarından örnekler vermiştir. Sahâbe döneminden sonra muhaddisler metinden ziyade isnad tenkidine ağırlık vermişken fakihler de daha çok ahkam rivayetlerin metin tenkidine ağırlık vermiştir. Onlar;

- a. Sünnetin Kur'an'a arzı,
- b. Sünnetin sünnete arzı,
- c. Sünnetin icmaa arzı,

⁴² Ali Arslan, *Hadiste Metin Tenkidi Prensibi Olarak Tarihe-Vakıaya Aykırılık* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2007).

⁴³ Arslan, *Hadiste Metin Tenkidi Prensibi Olarak Tarihe-Vakıaya Aykırılık*.

- d. Sünnetin sahâbe uygulamasına arzı,
- e. Sünnetin kıyasa arzı,
- f. Sünnetin genel esaslara arzı,
- g. Ahad haberleri insanların sıkça karşılaştıkları hususlara arzı gibi yöntemlere başvurmuşlardır.⁴⁴ Problemlili görünen hadis metinlerinin değerlendirilmesinde başvuru esaslar bu şekilde özetlemek mümkündür

Yazar bazı bilgilerin tespiti için tarihin önemli bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. Tarihî veriler, kişiler ve olaylarla ilgili bilgilerin sıhhat tespitinde başvurulması gereken bir imkândır. Örneğin hadis ilminde kimin sahabe olup olmadığı veya kimlerle görüşmüş oldukları tarih ilmi sayesinde bilinebilmektedir.⁴⁵ Cerh ve ta'dil konularında da tarihi verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Tarihi olaylar ve metinler bu yöntemle sıhhat tespitlerinin yapılmasına katkı sağlamak mümkündür. Dolayısıyla rivayetlerin tarihe vakıya arzı önemli bir kriterdir. Burada muteber kaynaklarda ve mevzuat eserlerinde tarihe arz ile sıhhati tespit edilebilecek birçok örnek verilmiştir. Bu örneklerden biri Resulullah'tan (s.a.v.) sonra ilk vefat eden hanımı ile ilgili rivayettir. Buhârî (ö. 256/870),⁴⁶ Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Hibbân'da (ö. 354/965) ilk vefat eden hanımı Hz. Sevde iken Müslim⁴⁷ (ö. 261/875) ve Taberânî'de (ö. 360/971) Hz. Zeynep'tir. Her iki farklı rivayetin birlikte sahih kabul edilmesi mümkün değildir.⁴⁸ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra vefat eden hanımının Zeynep olduğunda siyer ehlinin ittifakı vardır. Dolayısıyla bu problem tarihe arz edilmekle çözüme kavuşmaktadır.⁴⁹

Hadislerin sıhhat tespitinde "tarihe-vakıya aykırılık" yöntemi tarih ile ilgili rivayetlerin tespitinde yardımcı olacaktır. Ancak bu yöntem tek başına uygulamakla rivayet hakkında kesin hüküm vermek sağlıklı olmayabilir. Bu metot diğer yöntemlerle birlikte değerlendirilmesi durumunda katkı sağlayabilir. Fakat bunun uygulanabilmesi için öncelikle tarihi verilere

⁴⁴ Arslan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 45-48.

⁴⁵ Arslan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 59.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, (Beyrût: Dâru Tûku'n-Necât, 1422), Zekât 11.

⁴⁷ Müslim, *Fedâilü's-Sahâbe* 17.

⁴⁸ Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc* (Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1392), 16/9.

⁴⁹ Arslan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 103.

sunulabilecek rivayetlerin tespiti gerekmektedir. Bunun için de hadis kaynakların taranması icap eder.

e. Hadiste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık

Osman Oruçan "*Hadiste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık*"⁵⁰ adlı doktora çalışmasında rivayetlerin bilimsel verilere arzına yönelik bir metodoloji geliştirmeye çalışmıştır. Yazar metin tenkidi konusunda çalışma yapmış olan diğer müellifler gibi özellikle hadis tenkidinin tarihi kökenlerini değerlendirmiş ve İslam tarihinin ilk dönemlerinde Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Abbâs gibi sahâbe ile Hanefiler ve Mu'tezililer gibi ehl-i rey âlimleri çeşitli gerekçelerle hadis metinlerini tenkid etmiş olduklarından örnekler vermiştir. Yazar metin tenkidi konusunda çalışma yapan diğer müellifler gibi ilk dönemlerde metin tenkidi yapılmış olduğunu ancak daha sonraları ihmal edilmiş olduğunu ifade etmiştir.⁵¹

Yazar, XX. Asırda metin tenkidinin yeniden gündeme gelmiş olduğuna dikkat çekerek metinlerin Kur'an'a, mütevatir, meşhur veya ma'ruf sünnetlere, akıl ve mantığa, tarihi gerçeklere, dış dünyada görülen gerçeklere aykırı olması, hadislerin önceki din, kültür ve medeniyetlerden alınmış olduğunu gösteren ipuçları taşınması, mitolojik ve efsanevi unsurlar içermesi vb. kriterlerle tenkid edilmeye başlanmış olduğuna vurgu yapmıştır. Yazara göre bugün söz konusu olan kriterlerin yanında pozitif bilimlerin verilerine arz ilkesinin de hadislerin sıhhat tespitinde değerlendirilmesinde bir ihtiyaçtır. Çünkü hadis metinlerinden bazıları bilimin ilgi alanına girmektedir.⁵² Pozitif bilimler kavramıyla, gözlem, deney, ölçme ve mantıksal çıkarım yoluyla elde eden; astronomi, tıp, eczacılık, biyoloji, antropoloji vb. bilim dalları kastedilmiştir.⁵³ Dolayısıyla tarih, astronomi, coğrafya, tıp vb. pozitif bilimlerin ilgi alanına ve bazıları açık bir şekilde bilimsel verilere aykırı görülen hadisler için yeniden tetkikin yapılması gerekmektedir.⁵⁴ Birçok İslâm âlimi hadis tenkidinde mantar suyu ve acve hurmasının faydaları gibi

⁵⁰ Osman Oruçan, *Hadiste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005).

⁵¹ Oruçan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 4.

⁵² Oruçan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 4.

⁵³ Oruçan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 7.

⁵⁴ Oruçan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 5.

rivayetlerin tenkidinde bilimsel verilerden yararlanılmasının gerekliliğini dile getirmişlerdir.⁵⁵

Yazara göre bu yöntemin uygulanabilmesi için öncelikle hadislerin vahiy mahsulü olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bilim yoluyla hadis tenkidi uygulanacak olan hadisler deney, gözlem ve mantıksal çıkarım yollarıyla doğrulanabilir veya yanlışlanabilir içeriğe sahip olmalıdır. Bu tür hadisler tespit edilmeli ve onlara bilim verileriyle tenkid uygulanmamalıdır. Ancak bunu tespit etmek için açık bir delil bulunmalı, zorlama tevellere gidilmemelidir.⁵⁶

Bu çalışmanın üçüncü bölümünde konuyla ilgili örnekler ve uygulamalar ele alınmıştır.⁵⁷ Örneğin Ay ve Güneş hareketleri ile ilgili rivayetlerin tespiti konusunda günümüzde bilimle araştırma imkânları doğmuştur. Yine, “Güneşte ısınmış su ile yıkanmayın. Çünkü o alaca hastalığını bulaştırır” gibi rivayetler bilimsel tetkikler ile sıhhat tespiti yapılabilir.⁵⁸ Bu örneklerle beraber bilime aykırı görülen bütün hadislerin uydurma olarak değerlendirmek doğru değil bu yöntem metin tenkidinin tespitinde yardımcı görevini görecektir.

Oruçhan da diğer metin tenkidi konusunda çalışma yapmış olan akademisyenler gibi metin tenkidi için bazı kriterler zikretmiştir. Ona göre metin tenkidi konusunda yapılması gerekenler şöyledir:

- a. Hadislerin Kur’an’a arzı,
- b. Umûmu’l-belvâ kriterine göre değerlendirilmesi,
- c. Kalabalık bir grup önünde cereyan eden bir olayın sadece birkaç kişi tarafından rivayet edilmesi,
- d. Hadislerin tarihi gerçeklere uyumunun tespit edilmesi,
- e. Hadislerin mübalağalı vaat ve tehditler ihtiva etmesi,
- f. Hadisin önceki kültür ve medeniyetlerden alındığını gösteren ipuçları ihtiva etmesi,
- g. Akıl ve mantığa ters düşüp düşmediğinin tespit edilmesi,
- h. Hadislerin siyasî, kalamî, fikhî etnik vb. sürtüşme ve tartışmaların izlerini taşıması,

⁵⁵ Oruçhan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 31.

⁵⁶ Oruçhan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 70.

⁵⁷ Oruçhan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 74-102.

⁵⁸ Oruçhan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 23.

- i. Hadislerin mitolojik ve efsanevi unsurlar ihtiva etmesi,
- j. Hadislerin farklı versiyonları veya aynı konudaki farklı rivayetler arasında giderilemez çelişkilerin bulunması,
- k. Hadislerin bilimsel gerçeklere ters düşüp düşmediğinin tespit edilmesi,
- l. Hadislerin bilimsel verilerle karşılaştırılması.⁵⁹

Bu yazara göre de ilk dönemlerde metin tenkidi yapılmıştır. Daha sonraları ehl-i rey tarafından bazı rivayetlere uygulanmış olduğunu ifade etmiştir. Muhaddisler tarafından ihmal edilmiş olan bu yöntemin tekrar canlandırılmasının gerektiğine işaret etmiştir. Metin tenkidi diğer kriterlerde olduğu gibi pozitif bilimlere arzda da ihtiyatlı davranmanın gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Yazar bu yöntemlerin hadislerin sıhhat tespitinde yardımcı görevini göreceğini ifade etmiştir.

Bu yöntemin de nasıl uygulanacağına dair bir çalışmanın olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Yazarın çalışmasında pozitif bilimlere arz edilmesi gereken rivayetlerin çoğu mevzuat eserlerindeki rivayetlerdir. Zaten âlimler bunların uydurma olduğunu tespit etmişlerdir. Dolayısıyla muteber kaynaklardaki haberlerin tespiti önem az etmektedir. Bunun için hadis kaynaklarında muhtevası pozitif bilimlerle alakalı rivayetlerin tespit edilmesi gerekmektedir.

f. Metin Tenkidi Prensipleri Açısından Sahih-i Buhârî'deki Bazı Fiten Hadislerinin Değerlendirilmesi

Mustafa Ertürk yapmış olduğu bu doktora çalışmasında metin tenkidi konusunda çalışmaların yapılmış olduğu iddiasını öne sürmüş ve metin tenkidinin yapılmadığını söyleyenlerin art niyetli olduğu ifade etmiştir.⁶⁰ Yazar ilk dönemlerde sahabe tarafından kullanılan metin tenkidi yönteminin⁶¹ gelişerek günümüze gelmiş olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla hadisler hem sened hem de metnen tenkid edilmiştir.⁶² Yazarın bu kanaati ile yukarıdaki çalışmaları yapan müelliflerin iddiaları çelişmektedir. Diğer yazarlar sahâbe ve daha sonra ehl-i rey tarafından uygulanan metin tenkidinin ehl-i hadis tarafında yeterli seviyede uygulanmadığı kanaatinde olmuşlar. İlk dönemlerde metin tenkidi konusunda bazı örneklerin olduğunu bu konuda

⁵⁹ Oruçhan, *Hadiste Metin Tenkidi*, 77.

⁶⁰ Mustafa Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 1/18.

⁶¹ Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, 1/52-53.

⁶² Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, 1/64.

çalışma yapmış olan bütün akademisyenler ifade etmiştir. Sahâbe döneminde ve daha sonraları ehl-i rey bu yöntemi sürdürmüştür. Aslında bütün âlimleri sahâbe ve ehl- reyın bu yöntemlerinde ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla âlimlerin farklı düşüncelerine sebep olan ehl-i hadisin metin tenkidi uygulaması meselesidir. Ehl-i hadis metin tenkidinden ziyade isnad tenkidine önem vermiştir. Yazar ehl-i hadisin de bu yöntemi uygulamış olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Ona göre hadislerin tenkidinde hicri III. Asra kadar tatbik edilen ve İslam ulemasının genelde ittifak ettiği prensiplerden Kur'an'a, Hadislere, Sünnete, akla, tarihi olaylara, İslam'ın genel esaslarına, tecrübe ve müşahedeye uygunlukları kriterlerine uygulanmıştır.⁶³ Mustafa Ertürk. Hadiste metin tenkidi ve prensipleri ile başlayan eserde, Hz. Peygamber'in gayb bilgisi ve vahiy-sünnet ilişkisi üzerinde durmuştur. Daha sonra Sahih-i Buhari'deki Fiten ve Melahim hadisleri metin tenkidi prensipleri açısından değerlendirmiş ve metin tenkidine yönelik uygulamalı örnekler sunmuştur. Ancak bu konudaki uygulama örnekleri hep sahâbenin uygulamalarından verilmiştir.⁶⁴ Çünkü sahâbe bunları uygulamıştır. Zaten yukarıda da ifade edildiği gibi bütün âlimlerin bu konuda ittifakı vardır. Mesele daha sonralardan bunun ihmal edilmiş olmasıdır. Ayrıca bazı fakihlerin ve mevzuat âlimlerinin metin tenkidini uygulamış olduklarından hareketle muhaddisler bu yöntemi uygulamış demek mümkün değildir. Çünkü fakihler daha çok ahkâmı ilgili rivayetleri değerlendirmişler. Mevzuat âlimleri de bazı rivayetlerin tenkidini yapmışlar. Mevzuat âlimleri tarafından yapılmış olan metin tenkidi örnekleri muhaddislerin bu konudaki ihmallerini ortaya koymaktadır.

Sonuç

1. Metin tenkidi konusunda yapılmış olan doktora çalışmalarının ortak kanaatleri sahâbe döneminde uygulanan metin tenkidi yöntemi daha sonraki dönemlerde ehl-i rey tarafından sürdürülmüştür. Ancak ehl-i hadis çalışmalarında metin tenkidi yerini isnad tenkidine bırakmıştır. Bu âlimler tarafından geliştirilen usuller isnad merkezli olmasından rivayetin lafız kısmı olan metin ihmal edilmiştir. Bu da bazı problemlere sebep olmuştur. Bu

⁶³ Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, 1/69.

⁶⁴ Ertürk, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*, 1/70-112.

eksikliğin giderilmesi için metin tenkidi konularında yeni yöntem çalışmalarının yapılmasına olan ihtiyaç ifade edilmiştir.

2. Yukarıdaki çalışmalarda elde edilen bulgulardan biri de rivayetlerin tespit meselesinde iki farklı yaklaşımın olduğudur. Bunlardan biri, hadisler hakkında gereken her şeyin yapıldığı yaklaşımını benimserken diğeri isnad hususunda gerekli çalışmaların olgunlaştırılmış olduğu ve bu konuda yeni bir usul geliştirilmesinin gerekli olmadığı görüşündedir. Metin tenkidi konusunda ise bazı çalışmalarının yapılmasının gerektiğini ifade etmişlerdir.

3. Metin tenkidi konusunda daha çok sahabenin ve ehl-i rey âlimlerin uygulamalarından örnekler verilmeye çalışılmıştır. Bu örneklerden hareketle bütün rivayetlere bu yöntem uygulanmıştır demek mümkün değildir. Ehl-i rey'den olan bazı fakihler ahkâm ile ilgili metinleri tetkik etmişler Mevzuat âlimleri de metin tenkidini bazı kriterlere göre yapmıştır. Ancak bu da yeterli düzeyde olmamıştır. İmkânların gelişmesiyle yeni yöntemlerin bulunmasına ihtiyaç duyulmuştur. Metinlerin konu ve durumuna göre belli kriterlere göre tenkid edilmesi hadislerin sıhhat tespitinde önemli katkılar sunulacaktır.

Metin tenkidi konusunda çalışma yapan müelliflerin bu konudaki ortak tavsiyelerini şöyle maddelendirmek mümkündür:

- a. Hadislerin Kur'an'a arzı,
- b. Hadislerin sünnete ve sahih rivayetlere arzı,
- c. Umûmu'l-belvâ kriterine göre değerlendirilmesi,
- d. Kalabalık bir grup önünde cereyan eden bir olayın sadece birkaç kişi tarafından rivayet edilmesi,
- e. Hadislerin tarihi gerçeklere arzı.
- f. Hadislerin pozitif bilimlere arzı,
- g. Akıl ve mantığa ters düşmesi,
- h. Hadislerin farklı versiyonları veya aynı konudaki farklı rivayetler arasında giderilemez çelişkilerin bulunması,

Bu maddeleri çoğaltmak mümkündür. En ideal bir usul de geliştirilebilir. Fakat bunlar tek başına rivayetlerin sıhhat problemlerini çözüme kavuşturamaz. Meselenin halledilebilmesi için bu yöntemlerin rivayetlere uygulanması gerekmektedir. Muhakkak ki bütün rivayetlere her kriterin uygulanması şeklinde anlaşılması gerekir. Dolayısıyla hangi hadisler hangi yönteme göre değerlendirileceğine dair bir tespitin yapılması gerekmektedir.

Hadis din olduğundan manevi riski de içinde barındırmaktadır. Bunun için çok daha hassas davranılması gerekmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir. Çalışmanın özgünlüğüne dikkat edilmiş yararlanılan kaynaklar dipnot ve kaynakçada usulüne uygun olarak eksiksiz zikredilmiştir.

Kaynakça

- Abdülcebbar, Saîd. "Metin Tenkidinde Temel Kriterler, Cilt 12, s. 215-250." çev. Ahmet Ürkmez. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/ (ts.), 215-250.
- Agitoğlu, Nurullah. *Hadîslerin Anlaşılmasında Bağlamın Rolü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2012.
- Ahmad Anis. "Mevdûdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/432-437. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Apaydın, Mehmet. *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2017.
- Arslan, Ali. *Hadiste Metin Tenkidi Prensibi Olarak Tarihe-Vakıya Aykırılık*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2007.
- Bağcı, H. Musa. *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu, 2012.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Fakîh ve'l-Mutefakkîh*. thk. Âdil b. Yûsuf el-Ğarrâzî. Arabistan: Dâru İbnî'l-Cevzîyye, 1421.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit. *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*. thk., Ebû Abdullah es-Sûrkî-İbrâhîm Hamdî el-Medenî, Medîne: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Huseyin. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed b. Zuheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tûku'n-Necât, 1422.
- Çiftçi, Mehmet Emin. *Hadis Usûlünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Doktora Tezi, 2019.
- Ebû Yûsuf. *er-Redd 'alâ Siyeru'l-Evzâî*. ed. thk. Ebû'l-Vefâ Afgânî. Hindistan: Lecnetu'l-İhyai'l-Mearifi'n-Nu'maniye, ts.
- Ertürk, Mustafa. *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadisleri Örneği)*. 1 Cilt. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Baskı., 2011.
- Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir A'ta. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Hibbân. *Sahîh, (el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân, İbn Balaban tertibi)*. thk. Şuayb Arnavût. 17 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1988.
- İbnu'l- Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman. *el-Mevzûât*. thk. Abdurrahmân Muhammed Osmân. 2 Cilt. Medîne: Mektebetü's-Selefiye, 1966.
- İbnu's-Salâh, Osmân b. Abdurrahmân. *Mukaddîmetu İbnu's-Salâh*. thk. Nureddin İtir. Sûriye: Dâru'l-Fikir, 1986.
- Keleş, Ahmet. *Hadis Tarihi ve Usulü Dersleri*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2017.
- Keleş, Ahmet. *Sünnet'in Kur'an'a Arz Usûlü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *Alternatif Hadis Metodolojisi*. Ankara: Kitabiyat, 2002.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1999.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Haccâc el-Kuseyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Muammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahya b. Şeref en-Nevevî. *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*. Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, 1392.
- Oruçan, Osman. *Hadiste Metin Tenkidi İlkesi Olarak Pozitif Bilimlere Aykırılık*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.

- Polat, Salahattin. *Metin Tenkidi*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2. Baskı., 2015.
- Tartı, Nevzat. *Hadisin Tespit ve Tenkidinde "Sünnete Arz'ın Fonksiyonu*. Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2008.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadiste Metin Tenkidi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Baskı., 2019.
- Zerkeşi, Bedrüddin. *el-İcâbe li İrâdi Mestdrakethü Âişe ale's-Sahâbe*. thk. Rıfat Fevzi Abdülmuttalib. Kahîre: Mektebetü'l-Hancî, 2001.